

Den framtida anstaltsvården

*Inledningsanförande vid Svenska Kriminalistföreningens årsmöte
i Stockholm den 9 april 1970*

Av justitierådet INGRID GÄRDE WIDEMAR, Stockholm*)

Sedan flera år tillbaka pågår en intensiv debatt om kriminalpolitiken i vårt land och mycket tyder på att den kriminalpolitiska grundsynen håller på att förändras. Kraven på humanisering av behandlingen och på att fängselsemurarna skall rivras t. ex. måste, hur överdrivna de än många gånger kan synas vara, ses som ett hälsotecken i varje fall i den meningen, att kriminalvårdsproblemen förs ut till debatt i allt vidare kretsar. Det gamla strafftänkandet håller på att överges och den dömdes återanpassning eller rehabilitering, givetvis inom ramen för samhällets berättigade krav på skydd, håller på att tränga igenom som målsättning för kriminalvården. I början av år 1967, då denna debatt just på allvar hade börjat, tillsattes kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården, eller som den förkortats till KAIK, med uppdrag att utarbeta en ny lag om behandling i fångvårdsanstalt och att se över lagen om behandlingen av häktade och anhållna. Kommittén har alltså nu arbetat i drygt 3 år och räknar med att vara nära uppdragets slutförande. Avsikten är att jag här i kväll skall presentera huvuddragen av det lagförslag, som vi kommer att lägga fram för justitieministern.

Redan från början vill jag framhålla, att vad jag nu kommer att säga inte är i alla stycken definitivt utan åtskilligt kan komma att bli föremål för ytterligare bearbetning och jag vill understryka att jag är tacksam för kritik från alla de kriminalister som samlats här i kväll. Jag har tänkt begränsa mig till de nya reglerna för behandlingen och vill bara i förbigående nämna att kommittén avser att föreslå en särskild lag, som handlar om förutsättningarna för verkställigheten och om tidsberäkningen vid de aktuella påföljderna.

En fast utgångspunkt för kommitténs arbete har enligt direktiven varit det påföljdssystem som tillskapats genom brottsbalken. Det betyder bl. a. att de tidsramar som gäller för verkställigheten av de olika påföljderna varit bindande.

En annan utgångspunkt har varit att behandlingsreglerna bör anpassas till det moderna anstaltsbestånd, som håller på att

*) Ingrid Gärde Widemar har varit ordförande för kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK), som avgivit sitt betänkande hösten 1971, SOU 1971: 74.

växa fram. Anstaltssystemets uppbyggnad och organisation i stort ligger alltså utanför utredningsuppdraget.

En tredje utgångspunkt ligger i att uppdraget gäller anstaltsvården och således inte frivården. Dennas organisation och utformning i övrigt har kommittén i princip inte haft att befattna sig med.

Även om kommittén alltså inte skall föreslå några ändringar på de här tre områdena, måste man ha klart för sig att området för utredningsuppdraget hänger samman med de andra på sådant sätt att mycket av vad som föreslås och som vi hoppas skall genomföras måste följas upp i senare utredningssammanhang. Naturligtvis är det praktiskt att gå fram med reformer på ett område i sänder, men kommittén utgår från att man måste ställa förväntningar på korresponderande åtgärder inom de andra områdena, det gäller då närmast anstaltsbeståndet och frivården.

En fjärde utgångspunkt, som tyvärr är lika fast som de förut nämnda, är att det fortfarande inte finns någon känd behandlingsform, som botar kriminalitet.

Det problemet blir inte enklare av att man begränsar sig till anstaltsvården i det här sammanhanget. Traditionellt betraktar man anstaltsvården som en radikalare kur än frivården, men vi saknar belägg för att den ger bättre behandlingsresultat och det gäller också om man tar hänsyn till att klientelet på våra anstalter är ett negativt urval. Här bortses naturligtvis från den individualpreventiva verkan frihetsberövandet i sig har genom att normalt hindra brott under vårdtiden. Det finns alltså inte här, som på många andra områden där man planerar samhällslivet, möjligheter att ange målet och ett effektivt medel att nå det, som man sedan kan reglera med hänsyn till resurser, rättssäkerhet m. m. Glädjande nog har det nyligen tillsatts en utredning, som skall syssla med att planera behandlingsforskning. Om en sådan forskning kan påvisa säkra korrelationer mellan behandlingsmetoder och behandlingsresultat, kommer det att finnas förutsättningar för en verkligt rationellt utformad anstaltsbehandling.

Tills man har de forskningsresultaten får man fortsätta att bygga behandlingen på ganska osäkra uppfattningar om vad som rimligen bör vara ändamålsenligt. Till detta kommer naturligtvis ideologiska synpunkter, som gäller humanitet, rättssäkerhet m. m. och ett visst erfarenhetsmaterial, som dock i stort gäller hur anstaltsbehandlingen fungerar, inte vad den ger eller kan ge för resultat. Detta leder till att en ny behandlingslag måste ha så pass flexibla regler att den tillåter en planmässig försöksverksamhet och en fortlöpande utveckling. De betänkligheter, som kan riktas däremot ur rättssäkerhetssynpunkt, har kommittén försökt att komma till rätta med genom att föreslå regler,

som begränsar möjligheterna att lägga in repressiva moment i behandlingen.

Kommittén har i mycket stor utsträckning kunnat gå vidare i den riktning, som anvisades av strafflagberedningen i det förslag som ledde till 1945 års verkställighetslag. Anstalterna, organisationen och personalförhållandena var den gången annorlunda än nu. Det var ett stort steg man tog från slutenhet, avskildhet och progressivsystem mot öppenhet, gemensamhet och likställighet i fråga om förmåner. Svårigheterna under en övergångstid visade också att det var ett djärvt steg. Ändå hade man inte på långt när vågat fullfölja de radikala tankar, som finns i beredningens allmänna synpunkter. Förutsättningarna för att gå vidare är helt andra nu och kan utvecklas vidare. Vi har redan nu ett tämligen nyanserat vård- och behandlingsmönster, som så gott sig göra låter har anpassats till befintliga anstalter, men varken de gamla ombyggda cellfängelserna eller de under senare tid tillkomna fängelserna med en fabriksbyggnad som central punkt förefaller väl längre som en särskilt lämplig behandlingsmiljö.

En av de första frågorna kommittén hade att överväga var, hur stor del av reglerna för behandling på fångvårdsanstalt som bör upptas i behandlingslagen och om inte formen administrativ föreskrift kunde tänkas vara tillräcklig för en del av dessa regler. Kommittén har efter åtskillig diskussion, med hänsyn till att lagen skall gälla människor som är berövade sin frihet, ansett att det finns skäl att använda lagformen i ungefär samma utsträckning som hittills. Man har därvid fäst särskilt avseende vid att sådana regler som innefattar rättigheter för den intagne skall återfinnas i lagen. Som helhet blir dock hela regelmassan betydligt mindre än den nuvarande behandlingslagen, bl. a. genom att kommittén föreslår att samma regler i stort skall gälla för hela anstaltsklientelet och genom en del andra förändringar. Att det skall gälla samma regler för hela anstaltsklientelet betyder att man inte längre vill att påföljdens art, ungdomsfängelse, fängelse eller internering, skall vara den viktigaste differentieringsgrunden.

Det finns knappast anledning att ha kvar någon lagbestämelse om att Kungl. Maj:t förordnar om vilka anstalter som skall vara ungdomsanstalter respektive interneringsanstalter. Att sådana administrativa bestämmelser måste finnas så länge brottsbalken 29:3 och 30:4 har nuvarande lydelse, är självklart.

Den nuvarande behandlingslagen har en portalparagraf, som fick sin lydelse efter åtskilliga överväganden. Där utsågs att intagen skall behandlas med fasthet och allvar och med aktning för hans människovärde. Han skall sysselsättas med lämpligt arbete och i övrigt erhålla sådan behandling att hans anpassning

i samhället främjas. Skadliga verkningar av frihetsförlusten skall såvitt möjligt förebyggas. Detta stadgande är en krompromiss mellan individual- och allmänpreventiva synpunkter. Numera råder god enighet om att allmänpreventionen inte behöver beaktas särskilt vid utformningen av behandlingen inom ramen för frihetsberövandet. Något lidande utöver frihetsberövandet skall alltså inte tillfogas de intagna. Kommittén har ansett att även den nya behandlingslagen bör ha ett stadgande, som allmänt anger behandlingens inriktning, en s.k. portalparagraf. Att allmänpreventiva synpunkter lämnas därhän i sammanhanget kan lämpligen markeras genom att inslaget om allvar och fasthet får utgå ur nuvarande lagtext. Bestämmelsen om att intagen skall behandlas med aktning för människovärdet tjänstgör närmast som motvikt mot nyssnämnda inslag och finns knappast anledning att längre medtaga eftersom det numera är självklart. Kommittén vill fastslå att behandlingen som sådan endast syftar till att förebygga förnyad brottslighet från den intagnes sida, och har avfattat sin portalparagraf så här, „Behandlingen av den som är intagen i anstalt skall utformas så att hans anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsförlusten motverkas“. Det väsentliga är givetvis att ge den intagne en lojal chans att avhålla sig från brott då han kommer ut från anstalten. Däremot är det i detta sammanhang inte något mål att förmå den intagne och i andra avseenden tillägna sig etablerade värderingar och förhållningssätt.

Vidare anges särskilt att skadliga följder av frihetsförlusten skall motverkas. Det kan naturligtvis ifrågasättas om stadgandet i den delen har något självständigt berättigande. En behandling som har skadliga verkningar, har det sagts, kan knappast vara förenlig med anpassningstanken. Eftersom frihetsberövandet inte kommer till stånd och avpassas enbart med hänsyn till vad som är bäst för den dömde, utan delvis har allmänpreventiva och liknande motiv, är det dock orealistiskt att bortse från de negativa verkningar, som brutna familje- och arbetsrelationer, det artificiella i anstaltsmiljön, påverkan av medintagna etc. i stor utsträckning måste föra med sig.

Risken för att sådana verkningar skall slå igenom är uppenbar, när det gäller tillfällighetsbrottslingar med i övrigt god samhällsanpassning och också ifråga om andra dömda, om anstaltstiden måste bli avsevärt längre än som är lämpligt ur behandlingssynpunkt. I dessa fall är det tydligen så att behandlingen — åtminstone tidvis — främst måste innehålla sådant som motverkar skadliga följder av frihetsförlusten.

Beträffande behandlingen av den intagne bör den så långt som möjligt vara avpassad efter den intagnes individuella behov och den skall ske efter en plan, som fortlöpande hålls aktuell.

Kommittén har ansett lämpligt att i lagen tillförsäkra den intagne viss möjlighet att medverka i planeringen för hans del. Planläggningen måste givetvis föregås av utredning. Någon mera omfattande undersökning beträffande den intagnes levnadsomständigheter kan dock knappast komma ifråga vid mycket korta anstaltsvistelser. Vad som under alla förhållanden måste krävas är dock att läkarundersökning sker i erforderlig omfattning och att frågan om lämpligt arbete eller annan sysselsättning genomgås med den intagne. En inventering av särskilda ekonomiska eller sociala problem för den intagne eller hans familj i samband med anstaltsvistelsen bör också ske så att behövliga åtgärder av socialvårdande myndigheter kan sättas in i tid.

Den intagnes rätt att få yttra sig om ifrågasatta åtgärder föreslås inte vara ovillkorlig. Undantag skall få göras om synnerliga skäl föreligger. Rena säkerhetsskäl kan bidra till att information om planerade åtgärder måste undanhållas den intagne. Kommittén vill understryka att planeringen för anstaltsvistelsen skall ha sin omedelbara förlängning i planeringen för livet i frihet. Genom att nya bestämmelser föreslås om långtidspermission, vartill jag återkommer senare, innebär kommitténs förslag vidgade möjligheter att låta anstaltsvården successivt övergå i frivård. Vi vill understryka det angelägna i att övervakare blir utsedd och övriga åtgärder vidtagna i så god tid att långtidspermissionen verkligen kan utnyttjas för att pröva, inte bara den intagnes förmåga att klara sig själv i frihet utan också frivårdsorganisationens förmåga att ta hand om honom. Permissionen bör så snart förutsättningarna klarnat övergå i vård utom anstalt, resp. villkorlig frigivning. För att genomföra ett sådant program måste ställas ökade krav på samspel, ev. också på integration mellan anstaltsvård och frivård. Det nödvändiggör också en förstärkning av resurserna för bostads- och arbetsanskaffning, som endast kan uppnås genom ett utbyggt samarbete mellan kriminalvården, annan social vård och arbetsmarknadsmyndigheterna.

Kommittén anser inte att man bör bibehålla begreppen öppen och sluten anstalt. Det finns redan nu ett stort antal övergångsformer, som mera formellt hänförs till det ena eller andra slaget och förhoppningen är att det skall komma till stånd en ännu större variationsrikedom på detta område. Det måste vara olämpligt att binda planering, anslag, behandlingsmetodik och annat genom en gränsdragning, som delvis är konstlad. Den principiella skillnaden mellan anstalter eller avdelningar, där det finns och inte finns fysiska rymningshinder, kan man naturligtvis inte komma ifråga, men vi har ansett att det är bättre att tala om mera öppen och mera sluten vård så att det framgår att man talar om något relativt. Kommittén önskar fastslå att formen

för anstaltsvården skall vara så öppen som möjligt. Det innebär en princip för utformningen av anstalter och vårdprogram i allmänhet men står även som uttryck för hur det enskilda fallet skall behandlas. Vid valet mellan en mera öppen och en mera sluten form talar alltså presumtionen för det förra slaget. Den bryts om det är påkallat av säkerhetsskäl. Som exempel på vad man menar med detta uttryck nämns främst hänsyn till fara för att den intagne rymmer och begår brott. Det är alltså inte fråga om rymningsrisken isolerad utan det gäller en kombination med risk för att den intagne begår brott under rymningen. Givetvis är det mera sällan rymningsrisken inte är förenad med fara för brott, men det har ansetts lämpligt att klargöra att bedömningen av, i vilken utsträckning vården bör vara sluten, innefattar en värdering även av brottsrisken inklusive de befarade brottsens farlighet. Det är knappast möjligt eller ens önskvärt att ge en allmän formel för vilka risker för brott som bör accepteras i den rehabiliterande behandlingens intresse. Dels bör bedömningen vara individuell i varje enskilt fall, dels är det helt rimligt att åtgärderna på detta område vid varje tid passar in i en för allmänheten godtagbar bild av kriminalpolitiken. Jag vill erinra om de förskjutningar i uppfattningen om olika brotts relativa farlighet som ständigt äger rum utan att så snart få något uttryck i lagstiftningen. En tendens som är mycket klar och som därför bör få slå igenom vid de bedömningar det här rör sig om är den att betrakta enklare tillgreppsbrott och dylikt som mindre samhällsfarliga än man tidigare ansett dem vara. Den motsatta tendensen kan samtidigt iakttagas beträffande allmänhetens reaktion på våldsbrott av olika slag och svårare narkotikabrott.

Säkerhetsskäl av den kvalitet som avses här kan givetvis föreligga i åtskilliga andra fall, t. ex. om det är nödvändigt att skydda den intagne mot att utsättas för brottsliga angrepp utifrån eller från andra intagnas sida.

Sluten vårdform skall också få användas om den intagne begår det. Han tillerkännes därmed inte någon absolut rätt att slippa öppen vård. Det ligger dock i sakens natur att hans eget tvivel på möjligheterna att klara en friare anstaltsvistelse tillmäts avgörande betydelse i många fall. Vidare får sluten vårdform användas om det är lämpligt med hänsyn till att utredning rörande den intagne pågår. Härmed avses i förstahand att den intagne skall kunna placeras under säkra förhållanden och vara tillgänglig för samtal m. m. vid utredning som sker för planeringen av hans behandling. Även i andra liknande fall bör sådana placeringsmöjligheter finnas, t. ex. då utredning pågår om nya brott. Beträffande utredningsfallen bör understrykas, att bestämmelsen inte medger sluten vård under längre tid än som behövs.

På samma sätt som i fråga om öppen vårdform föreslås för alla kategorier intagna en huvudregel om vård i gemenskap. Att de intagna hålls avskilda från varandra nattetid är naturligt, men det har ansetts böra antydast direkt i lagen bl. a. därför att enligt kommittén uppfattning motiverad ändring av nuvarande ordning beträffande inläsningen för natten bör ha visst stöd i lag. Kommittén anser det mindre tillfredsställande att inläsningen på de slutna anstalterna f.n. i stor utsträckning äger rum så tidigt som 19.30—20.00. För att bereda de intagna tillfälle att använda fritiden mer positivt bör inläsningen senareläggas. Den tid de intagna skall hållas inlåsta bör i stort sett motsvara vad man normalt anses behöva för nattvilan. Jag är helt medveten om att ett förverkligande av detta önskemål kommer att kosta åtskilligt och det måste naturligtvis bli en avvägning inom ramen för resurserna hur långt man kan tillmötesgå kommitténs önskemål.

En intagens önskan att få vårdas avskilt bör tillmötesgå i den utsträckning det är förenligt med behandlingens syfte. I princip bör den intagnes önskan respekteras, men han skall inte som enligt nuvarande lag kunna påfordra avskildhet, om denna kan bedömas motverka hans rehabilitering. Genom uttryckssättet „i den utsträckning“ vill vi antyda att här finns möjlighet att göra en lämplig kompromiss mellan den intagnes önskemål och vad som bedöms önskvärt från behandlingssynpunkt. Möjlighet till avskildhet medan utredning pågår måste också behållas. Glädjande nog förefaller det som om man på sina håll är beredd att rucka på kravet om isolering under utredningstiden. För ungdomsfängelseklientelet i varje fall tillämpar man nu på mottagningsanstalten i Uppsala avskildhet endast under arbetstid den första veckan, medan all fritid tillbringas i gemenskap redan från första början. Hittills har man övervägande goda erfarenheter därav.

En mycket viktig fråga, där kommittén har införskaffat åtskilligt material, gäller användningen av disciplinära åtgärder. Mycket talar för att dessa åtgärder bör avskaffas och kommittén har stannat för att sådana åtgärder inte längre bör få förekomma. Under senare tid har isolering som straff också haft en begränsad användning på flertalet anstalter och det har i allmänhet inte medfört större svårigheter än tidigare att upprätthålla den nödvändiga ordningen. Givetvis kommer fortfarande den intagnes uppträdande att inverka på bedömandet av ett antal för honom viktiga frågor, som rör anstaltsplacering, frigång, permission, frigivning m. m.

Även om man avskaffar isolering som disciplinär åtgärd, är vi helt metvetna om att möjligheten till isolering inte går att avvara vid våldsamt uppträdande. Isoleringen får i sådana fall

dock inte utsträckas längre än vad som påfordras av medicinska skäl eller säkerheten inom anstalten.

Om synnerliga skäl föreligger måste intagen kunna få vårdas helt avskild. Uttrycket synnerliga skäl anger att användningen av fullständig avskildhet måste vara restriktiv. Beslut om sådan behandling grundas i allmänhet på andra skäl än rehabiliterings-synpunkter och det är därför angeläget att det omprövas ofta.

Beträffande de intagnas rättigheter och skyldigheter har vi gjort en del omarbetningar av nuvarande lag men föreslår verkliga nyheter endast i fråga om brevcensur och besök. Brevcensuren har man tänkt begränsa till vad som är påkallat av säkerhetsskäl. Någon kontroll av att de intagnas korrespondens inte är anstötlig eller på annat sätt allmänt olämplig skall inte få förekomma och inte heller skall korrespondensen vara inskränkt till en viss personkrets. Kommittén använder uttrycket — att handling får granskas — och menar då i första hand att handlingen läses, men har också avsett att med detta uttryck täcka undersökning av att brev inte innehåller föremål av otillåtet slag. Sådan granskning bör såvitt möjligt ske utan att brevet brytes, alltså med hjälp av genomlysningsapparat eller på annat sätt. Beträffande innebörden „av säkerhetsskäl“ vill jag erinra om att vi använder samma ord i bestämmelsen om slutenvård, men att begreppet får värderas ganska olika när det gäller så olika saker som vård i slutenvård och brevcensur. Misstanke att intagen begår eller förbereder visst brott av mindre allvarlig karaktär kan ge anledning till kontroll av hans post, medan det kan förefalla helt orimligt att använda slutenvård för att hindra honom att komma åt att begå samma brott. Direkt trakasserande brev bör kunna stoppas, då de i stor utsträckning innefattar brott som olaga hot, ofredande, förolämpning och ibland förtal. En förutsättning för att uppmärksamhet skall kunna ägnas åt sådana brev är dock normalt, att adressaten uttryckligen undanbett sig sådana. Någon speciell begränsning i fråga om intagens rätt att avsända skriftligt material till pressen har vi inte ansett motiverad.

I fråga om besök anser kommittén, att restriktionerna bör vara de minsta möjliga. Hänsyn måste dock tas till anstaltsrutiner, personaltillgång och andra praktiska förutsättningar. Visitationer, t. ex. vid besök, kan vara synnerligen personalkrävande, varför en angelägenhetsgradering inte alltid kan undgås. Ordningshänsyn gör också att en besökande ibland måste avvisas om han är onycter eller narkotikapåverkad. Det är i hög grad önskvärt, att de intagnas isolering från yttvärlden mildras genom positiva kontakter med främst anhöriga, övervakare och särskilda anstaltsbesökare. Vid besök av närstående är det viktigt, att besöksrum och andra arrangemang kring besöken är

sådana, att de besökande kan känna sig välkomna och slipper komma i pinsamma situationer genom insyn av utomstående.

Hur behandlingen av de intagna på anstalterna skall anordnas för att tjäna syftet av den intagnes rehabilitering är givetvis den centrala frågan vid utarbetandet av en ny behandlingslag. F.n. är de intagna ålagda arbetsplikt och arbetsvägran anses som en sådan förseelse att den kan föranleda ingripanden i disciplinär väg eller senareläggning av villkorlig frigivning.

Kommittén har i sina överväganden stannat för att arbetsplikten bör upphävas och att arbete inte längre skall ha samma särställning utan vara ett behandlingsinslag bland andra sådana som erbjuds den intagne och anordnas i samförstånd med honom. Möjligen kommer tyngdpunkten också i fortsättningen att ligga på arbete som den normala sysselsättningsformen inom anstaltsväsendet. Vi räknar med att ett arbete som utföres frivilligt och är kombinerat med lämpliga lönebestämmelser skall kunna skapa den inställningen hos de intagna att de uppfattar ett bra arbete som en förmån och som de gärna ägnar sig åt.

Likaväl som kommittén avvisar arbetsplikten avvisar man också tanken på att införa någon annan form av behandlingstväng. Några skyldigheter i sådant avseende skall inte åvila den intagne. Händelserna under senaste tiden på vissa anstalter, där arbetsvägran förekommit med svåra konflikter som följd, ger enligt min uppfattning ett gott stöd för tanken att överge arbetstvånget inom fångvården. För de intagna, som önskar arbeta och som anses lämpliga för det, skall vid valet av arbete beaktas deras personliga förutsättningar. Däri ligger bl. a. att den intagnes håg och fallenhet för arbetet skall betyda mera än intresset att utnyttja hans arbetskraft för effektiv produktion.

Många av de intagna, både yngre och äldre, saknar i påfallande utsträckning grundläggande kunskaper och färdigheter, som man normalt tillägnar sig under den obligatoriska skolgången, och det stora flertalet saknar även yrkesutbildning. För många av dem betyder detta ett svårt handikap då det gäller anpassningen till arbete och anstaltstiden bör för dem i möjligaste mån användas till att förbättra deras kunskaper i olika avseenden. Och sådan undervisning bör jämföras med arbete ur behandlingssynpunkt. Vad som begränsar möjligheterna till yrkesutbildning är framförallt att anstaltstiderna mera sällan är tillräckligt långa för att en verklig yrkesutbildning skall hinnas med. Även i fråga om eleverna vid ungdomsanstalterna, för dem är ju yrkesutbildningen särskilt angelägen, har man fått nöja sig med att endast i liten skala meddela en undervisning, som leder fram till avslutat lärlingskap. Det har också framkommit att det är ganska få av eleverna, som efter anstaltstiden arbetar någon längre tid i det yrke utbildningen förberett dem för. An-

staltstiden bör i möjligaste mån användas för att ge en god yrkesorientering och att påbörja en utbildning enligt den intagnes intresseinriktning och övriga förutsättningar. Vad som påbörjats inom anstalten skall givetvis fortsättas efter frigivningen och en igångsatt yrkesutbildning bör fullföljas. Det behövs en kraftig förstärkning av undervisningen i vanliga skolämnen och det är ett starkt önskemål att ett tillräckligt antal lärarkrafter fast knyts till anstaltsorganisationen. Liksom hittills bör undervisning i första hand ordnas för dem som undergår ungdomsfängelse, men även andra intagna bör få samma förmåner, även om en behovsprövning kanske blir nödvändig med hänsyn till resurserna. Brister i elementära kunskaper måste bedömas som starkt nedsättande då det gäller förmågan att smälta in i arbetslivet och att i övrigt reda sig utanför murarna.

Givet är att självständiga studier måste tillmätas ett mycket högt rehabiliteringsvärde och bör främjas genom positiva stödjande åtgärder. En bedömning av den intagnes förutsättningar för sådana studier bör ske redan vid den behandlingsundersökning som äger rum omedelbart efter intagningen. Förutom att det behövs lärarkrafter, som är knutna till anstaltsorganisationen, måste man utnyttja de möjligheter, som finns utanför anstalterna, såsom exempelvis sker vid Studiegården i Uppsala. För framtiden får man väl hoppas på flera sådana studiegårdar, som kan förläggas så att de kan tillvarata undervisningsmöjligheter i grannskapet.

Kommittén anser att frigång både för arbete eller studier bör kunna utnyttjas i betydligt ökad omfattning och kan inte se att några restriktioner härför behövs utan enbart behandlingsmässiga synpunkter bör vara avgörande. Som förmedling av övergången till livet i frihet och för att motverka att den intagne blir beroende av anstaltsmiljön kan värdet av frigång säkert inte över-skattas. Förutsättningen bör givetvis vara, att risken för missbruk är ringa.

Vid sidan av de nu nämnda behandlingsformerna arbete och undervisning och, jämställt med dessa, vill kommittén i lagen inskriva möjligheter till terapeutisk behandling i olika former. De intagna skall få möjlighet att delta i samtals- eller sysselsättningsterapi, som bör fortgå under praktiskt taget hela anstalts-tiden. Den terapeutiska verksamhetens syfte sammanfaller med den målsättning som anges i vår portalparagraf. Vilka metoder som här kan komma till användning, lämnar vi öppet och har tänkt oss att verksamheten i första hand blir på ett experimentellt plan. Ett stort antal metoder för kollektiv psykologisk och social terapi är kända under beteckningar som ordnade grupp-samtal, beteendeterapi och socioterapi för att nämna några, men man vet mycket litet om behandlingsresultaten vare sig här hemma eller utomlands.

Genom arbetspliktens slopande måste givetvis sysselsättnings-terapi få ökad betydelse och särskilt olika former av arbetsträning synes vara en lämplig behandlingsform för många av dem som antingen inte önskar arbeta eller av ett eller annat skäl inte är helt arbetsdugliga.

Erfarenhetsmässigt finns det ett betydande behov för enskilda intagna av psykiatrisk och psykologisk men även kroppsmedicinsk behandling i förebyggande och rehabiliterande syfte. Vad beträffar den kroppsmedicinska omsorgen om de intagna är det ytterst angeläget t. ex. att de intagna får hjälp med att avlägsna de fortfarande mycket vanliga stigmatiserande tatueringarna.

I fråga om fritidssysselsättningen är det angeläget att man främjar sådan verksamhet som innebär att de intagna och personal gemensamt är aktiva. Beträffande innehållet i fritidsverksamheten anser kommittén det lämpligt att särskilt ange tre saker som så viktiga, att de obligatoriskt bör finnas med i någon form på varje anstalt. För det första att de intagnas isolering i förhållande till omvärlden motverkas genom att det tillses att de har möjligheter att följa vad som händer och sker. I princip finns möjligheterna redan genom att massmedia når in i anstalterna. Det har ansetts lämpligt att särskilt nämna att de intagna skall ha möjligheter att följa radio- och televisionsprogram. Här åsyftas inte att de intagna skall ha obegränsade sådana möjligheter. Önskemål av enskilda intagna måste bl. a. få vika för kravet på en förnuftig disposition av tid och lokaler för gemensamma aktiviteter eller individuella behandlingsåtgärder. Å andra sidan bör framhållas att någon form av programcensur inte får förekomma. Utöver tillgång till massemedia fordras det också positiva åtgärder för att stimulera verklighetsintresset hos de intagna så att exempelvis televisionen inte bara utnyttjas som förströelsemedel. För det andra pekas på studiecirklar som en välkänd och utmärkt form för att skapa meningsfull aktivitet och samverkan. Lämpligt är att personal av olika kategorier deltar, det kan leda till en önskvärd minskning av distansen mellan invididerna inom anstaltskollektivet. För det tredje riktas uppmärksamheten på att de intagna skall ha tillfälle att — naturligtvis frivilligt — delta i föreningsverksamhet. Närmast avses sådana anstaltsklubbar som på många håll redan har prövats med framgång som ett led i behandlingen. En annan form av föreningsverksamhet som det är angeläget att få till stånd inom anstaltsväsendet är den fackligt betonade. Framförallt där arbetsdrift förekommer under villkor som närmar sig det fria arbetslivets, bör det vara möjligt att handlägga många frågor i facklig ordning, även om vissa ganska betydande modifikationer måste göras med hänsyn till de speciella förhållandena. Utom mera närliggande fördelar kan härigenom vinnas, att de intagna

skaffar sig erfarenheter som gör det lättare för dem att senare klara sin roll inom arbetslivet.

Jag vill i detta sammanhang påpeka, att det inte finns någon bestämmelse, som för de intagnas del inskränker den föreningsrätt alla har i vårt land. Naturligtvis får den intagne finna sig i att hans möjligheter att utöva rätten är begränsad, men han behöver inte acceptera några restriktioner utöver vad den yttre frihetsförlusten i sig själv innebär och vad ordning och säkerhet kräver.

Jag skall i det här sammanhanget ta upp den frågan, som med rätt eller orätt kommit att kallas anstaltsdemokrati och som genom olika inträffade händelser under det senaste året förts upp i det högsta angelägenhetsplanet för anstaltsvårdens del. Kommittén vill här föreslå, att de som är intagna på anstalt skall ha rätt att direkt eller genom företrädare, som de själva utsett, överlägga med anstaltsledningen i frågor av gemensamt intresse för de intagna. De skall också ha rätt att sammanträda avdelningsvis eller i annan lämplig ordning för överläggning i sådana frågor. Intagen som vårdas avskilt från andra intagna får dock delta i sammanträde endast om det kan ske utan olägenhet.

Utän stöd av någon bestämmelse i gällande lag har redan utvecklats åtskilliga former för klubbverksamhet och annan samverkan mellan de intagna. I vissa fall har också med lovande resultat kommit till stånd ett samrådsförfarande med deltagande av såväl intagna, anstaltsledning och övrig personal. Detta förefaller att vara en form, som bör uppmontras och som kan leda till, att de intagna kan få medverka i beslutsprocesserna inom anstalten på ett sätt, som är särskilt väl ägnat att stärka deras självaktning och ansvarskänsla. Svårigheterna att generellt definiera det lämpliga området och välja den bästa ordningen för samrådsförfarandet är dock uppenbara. Kommittén anser sig därför inte böra föreslå direkta föreskrifter om att vissa frågor skall avgöras i samrådsväg. Kommittén föreslår i stället att de intagna uttryckligen tillförsäkras rätt att med ledningen för anstalten få dryfta kritiska synpunkter, önskemål m. m. som rör gemensamma frågor av olika slag.

Denna rätt kan i betydande utsträckning utövas genom att de intagna får direkt kontakt med anstaltsledningen vid särskilt ordnade sammankomster. I fråga om intagna som vårdas avskilt är det också naturligt att kontakter mellan intagen och ledning sker oförmedlat. Vid större anstalter under vissa omständigheter kan det dock vara lämpligt att de intagnas synpunkter kanaliseras genom särskilda företrädare för dem. Dessa bör givetvis väljas under former som så långt som möjligt eliminerar obehörig påverkan på den enskilde intagne.

Bl. a. för att förbereda överläggningar av detta slag bör de in-

tagna ha rätt att sammanträda och mellan sig diskutera gemensamma frågor. I den mån det kan ske utan olägenhet bör även intagna som vårdas avskilt ges tillfälle att delta. I annat fall bör det givetvis underlättas för sådana intagna att komma i direkt kontakt med anstaltsledningen, om de vill anföra synpunkter på frågor av gemensamt intresse för de intagna. Området för överläggningar i den formen måste av naturliga skäl bli ganska begränsat. Det sist berörda ger kommittén anledning att framhålla att formerna för att ta upp individuella behandlingsfrågor inte på något sätt avses med kommitténs förslag i nu förevarande del.

Då vi använt uttrycket anstaltsledningen syftar det i första hand på styresmannen eller motsvarande. Även annan personal med ledande funktioner liksom representanter för vårdspersonalen inom anstalten bör dock regelmässigt delta i de överläggningar som här avses. I viss omfattning kan man också tänka sig att anknyta till företagsnämndernas verksamhet.

En av nyheterna i kommitténs förslag är att vi föreslår att permissioner, såväl korttidspermission som långtidspermission, bör ingå som ett viktigt led i behandlingen och utvidgas betydligt i förhållande till vad som f.n. gäller. Då det gäller korttidspermission är vi väl medvetna om att den tillämpas i betydligt större omfattning än som avsågs vid införandet av nuvarande bestämmelser. Korttidspermission har sålunda kommit att utgöra ett ordinärt inslag i behandlingen för en stor del av klientelet och den har meddelats efter tämligen fasta regler, så att de intagna kunnat förutse när och i vilken omfattning de kunnat påräkna sådan permission. Erfarenheterna av denna ordning torde i stort sett vara goda och kommittén har velat möjliggöra ytterligare utvidgning av institutets användning som ett led i behandlingen. Även i övrigt skall permission kunna beviljas om särskild anledning föreligger.

Krav på att ingen eller ringa fara för missbruk skall föreligga har formellt uppställts bara i fråga om permission av „särskild anledning“. Givetvis förutsätts dock att en bedömning av eventuell fara för missbruk sker även innan permission beviljas som led i behandlingen. I det fallet är det dock inte uteslutet att permission meddelas trots att viss fara för missbruk föreligger. Det kan ske om de behandlingsmässiga skälen för permissionen är starka och det missbruk man har att räkna med inte är av allvarligare art.

För den del af klientelet som har så korta fängelsestraff, att villkorlig frigivning inte äger rum bör enligt kommitténs uppfattning korttidspermissionen kunna utnyttjas för att stimulera de intagna till aktivt intresse för sin rehabilitering. Detta innebär att institutet korttidspermission också får en sidoeffekt som

stöd för ordningen inom anstalterna. Jag ser ingen nackdel i detta. Det får dock framhållas att det skötsamhetskrav som anmäler sig i sammanhanget inte får drivas för långt. Det finns ingen anledning att använda korttidspermissionen eller något annat institut för att pressa fram en lättskötthet som innebär passiv anstaltsanpassning.

Kommittén anser att långtidspermission kan användas i betydligt större utsträckning än nu för att åstadkomma en mjukare övergång mellan vård i anstalt och vård i frihet. Fördelarna med att använda permissionsformen för en utslussning av den dömda till friheten är främst att han under denna tid är att anse som intagen i anstalten och alltså enklare och framför allt snabbare kan tas om hand, om det visar sig att han inte själv klarar de första stegen, eller om de arrangemang i fråga om bostad och arbete som vidtagits för hans del inte fungerar.

Från strikt behandlingssynpunkt och med den allmänna inställning kommittén har till långtidspermission är det naturligt att önska en ytterligare användning av institutet. Kommittén föreslår därför att långtidspermission till förberedande av frigivningen eller överförandet till vård utom anstalt kan beviljas dem, som undergår fängelse efter halva strafftiden, dock minst fyra månader, och dem som dömts till internering efter det minsta tiden utgått. Långtidspermissionen skulle inte vara begränsad till viss tid. Om synnerliga skäl föreligger skulle långtidspermission kunna beviljas även före ovan angivna tidpunkter.

Jag föreställer mig att detta förslag om långtidspermission efter halva strafftiden kan tillgodose justitieministerns önskemål om möjlighet för flertalet fångar till frigivning efter halva strafftiden. Det skulle i realiteten betyda samma sak och dessutom innebära en smidig form för övergång till frivården.

Missbrukas långtidspermission eller blir det av annan anledning nödvändigt att ta den dömda tillbaka till anstalten, bör förutsättningarna för ett nytt försök genast undersökas och ett sådant komma till stånd så snart som möjligt. Rutinmässiga uppskov i disciplinärt eller liknande syfte br inte få förekomma i det sammanhanget.

Jag har nu försökt redogöra för de huvudfrågor som kommittén för en ny behandlingslag arbetat med. Helt visst är jag medveten om att ett förverkligande av programmet kräver att betydligt mer personal och pengar ställs till kriminalvårdens förfogande. På längre sikt är jag dock optimistisk nog att tro att ett rikt nyanserat system inriktat på rehabilitering kommer att förkorta vårdtiderna på anstalt och på det viset leda till en besparing.

Ingrid Gärde Widemar.